

Podmienky výkonu väzby a výkonu trestu mladistvých

Osobitnú a špecifickú kategóriu väznených osôb tvoria mladiství obvinení a odsúdení. Vzhľadom na túto osobitosť sú vo vzťahu k nim počas výkonu väzby a výkonu trestu odňatia slobody aplikované viaceré zmiernujúce odklony od štandardných postupov s prihliadnutím najmä na ich vek, psychické a fyziologické osobitosti.

V zmysle zásad umiestňovania do cely alebo izby sa mladiství spravidla umiestňujú oddelene od dospelých obvinených alebo odsúdených. Riaditeľ ústavu alebo ním určený príslušník zboru môže v odôvodnených prípadoch pri umiestňovaní odsúdených postupovať odlišne od tejto zásady. Mladistvého však možno umiestniť s dospelým len výnimočne a len, ak takéto umiestnenie bude v záujme mladistvého, dospelý odsúdený nebude na mladistvého nepriaznivo vplývať, ohrozovať jeho zdravie alebo zneužívať jeho prítomnosť v cele alebo v izbe a mladistvý a dospelý odsúdený s tým súhlasia. O takomto umiestnení informuje ústav prokurátora vykonávajúceho dozor nad zachovávaním zákonnosti v ústave. Opodstatnenosť takéhoto umiestnenia preskúmava riaditeľ ústavu a prokurátor vykonávajúci dozor nad zachovávaním zákonnosti v ústave najmenej raz za tri mesiace.

V súvislosti s vyššie uvedeným Európsky výbor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania (CPT), počas svojej návštevy v dňoch 19. až 28. marca 2018, síce uznal snahu slovenských orgánov nájsť bezpečné a prospešné riešenie ubytovania mladistvých, avšak vzhľadom na vysoké riziko rôznych foriem zneužívania, vrátane sexuálneho vykorisťovania a iných typov vykorisťovania pri spoločnom ubytovaní mladistvých s dospelými odsúdenými, ak sú mladiství výnimočne umiestnení vo väznici pre dospelých, mali by byť vždy ubytovaní oddelene od dospelých, v osobitnom oddelení, v ktorom je trvalo prítomný dozorujúci personál. Dospelí väzni by do tohto oddelenia nemali mať prístup. Výbor však zároveň uznal potrebu predchádzania de facto držaniu mladistvých v režime, ktorý by bol podobný samoväzbe (mladistvý musí byť ubytovaný sám v prípade, že v ústave nie je iný mladistvý, alebo zákonný účel výkonu väzby a výkonu trestu odňatia slobody neumožňuje kontakt viacerých mladistvých), mohla by sa povoliť účasť mladistvých na aktivitách mimo cely spolu s dospelými väzňami, za prísneho predpokladu, že bude zabezpečený primeraný dohľad zo strany personálu ústavu.

V nadväznosti na uvedené vláda SR vo svojej odpovedi adresovanej Výboru CPT uviedla, že vzhľadom na nízky počet mladistvých obvinených a existujúce zásady umiestňovania do cely (napríklad ak ide o obvinených mladistvých zo spáchania trestných činov uvedených v § 47 ods. 2 Trestného zákona) môžu spôsobiť dilemu – samostatné umiestnenie obvineného mladistvého v cele s rizikom nepriaznivých psychických dopadov takéhoto umiestnenia v porovnaní ubytovania mladistvého s dospelým obvineným spĺňajúcim prísne parametre výberu. Riziko rôznych foriem zneužívania, vrátane sexuálneho vykorisťovania a iných typov vykorisťovania pri výnimočnom spoločnom ubytovaní mladistvých obvinených s dospelými obvinenými Slovenská republika doteraz nezaznamenala – podľa nášho názoru je to dané prísny spôsobom výberu dospelého obvineného a stálou prítomnosťou väzenského personálu monitorujúceho situáciu v takejto cele. Slovenská republika však napriek uvedenému rešpektuje odlišný názor Výboru CPT a v prípade mladistvých prehodnotí niektoré zásady, ktoré bránia spoločnému umiestneniu vybraných skupín mladistvých. Ani takéto opatrenie však úplne nevyhladí vznik vyššie popísanej dilemy (napríklad v prípade dvoch mladistvých v kolúznei väzbe v rovnakej trestnej veci). Zbor si v tejto súvislosti interným predpisom upravil osobitný postup pri umiestňovaní mladistvých v ústave, podľa ktorého obvinený alebo odsúdený mladší ako 18 rokov môže byť umiestnený s dospelým obvineným alebo odsúdeným

iba v prípade, ak v ústave nie je iný mladistvý, s ktorým by mohol byť umiestnený a súčasne dospelý obvinený alebo odsúdený nevykonáva v minulosti nevykonával trest odňatia slobody alebo nie je obvinený za spáchanie trestného činu proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti, proti rodine a mládeži, proti iným právam a slobodám, proti mieru a ľudskosti alebo trestné činy terorizmu a extrémizmu a nebráni tomu stav jeho osobnosti.

Pokiaľ ide o miesto výkonu väzby a výkonu trestu, v prípade mladistvých odsúdených o takomto umiestnení v ústave na výkon trestu rozhoduje Generálne riaditeľstvo zboru, pričom obligatórne po nástupe do výkonu trestu sa umiestňujú výlučne v Ústave na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých v Sučanoch. V prípade obvinených a mieste výkonu väzby rozhoduje súd, pričom v rámci Slovenskej republiky nie je profilovaný ústav osobitne pre túto kategóriu obvinených. Uvedené vychádza najmä z účelu výkonu väzby, ako zaistovacieho inštitútu pre potreby vecne a miestne príslušných orgánov činných v trestnom konaní a súdov, s prihliadnutím najmä na efektívnosť a hospodárnosť vedeného trestného konania, na čo by prípadná dislokácia mladistvých obvinených mala negatívny dopad (napríklad pri vyšších vzdialenostiach, ktoré by mohli byť až 400 km pri dochádzaní za obvineným na procesné úkony, porady s advokátom a podobne). Napriek uvedenému je odporúčanie Výboru CPT k bodu č. 67 zahrnuté v rámci koncepcie v úlohe č. 5.5.1, a to: „*Vytvoriť v každom ústave na výkon väzby podmienky na samostatné (oddelené) ubytovania mladistvých väznených osôb mladších ako 18 rokov.*“

V oblasti základných sociálnych práv väznených osôb, ako sú ubytovanie, odievanie, spánok, osobná hygiena a veci osobnej potreby alebo v oblasti ostatných práv, ako sú korešpondencia, používanie telefónu, prijímanie peňažných prostriedkov a nakladanie s nimi, nákup potravín a vecí osobnej potreby, zdravotná starostlivosť, vychádzka, sú v zásade pre dospelých a mladistvých identické v súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania spočívajúcej okrem iného v zákaze diskriminácie okrem iného z dôvodu veku. Drobné odlišnosti v pozitívnom zvyhodnení mladistvých obvinených a odsúdených spočívajú najmä v garantovanej minimálnej ubytovacej ploche a frekvencii prijímania balíkov.

V oblasti zaobchádzania s mladistvými odsúdenými sa s prihliadnutím na osobnostné vlastnosti, úroveň psychických schopností a resocializačnú prognózu sa zaraďujú do skupín, v ktorých sa uplatňujú odlišné formy a metódy zaobchádzania s cieľom optimalizácie procesu resocializácie. Pri stanovení obsahu programu zaobchádzania mladistvého sa vždy sleduje zabezpečenie jeho pracovnej kvalifikácie, príprava na samostatný spôsob života a najmä eliminácia nepriaznivého vplyvu väzenského prostredia. Pri príprave mladistvého na budúce povolanie a jeho zaraďovaní do práce ústav spolupracuje s rodičmi alebo zákonnými zástupcami mladistvého. Pre mladistvého je povinná účasť na aktivitách programu zaobchádzania, do ktorých je zaradený. Riaditeľ ústavu na účel účasti mladistvého na vzdelávaní, kultúrno-osvetovej činnosti a športových činnostiach môže povoliť vychádzku mimo ústavu na čas najviac desať hodín za jeden deň; takú vychádzku môže riaditeľ ústavu povoliť aj bez sprievodu dozorujúceho príslušníka zboru. Po umiestnení mladistvého v ústave na výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých rozhodne riaditeľ ústavu o ustanovení opatrovníka mladistvému na zastupovanie a pomoc pri konaní vo veciach súvisiacich s výkonom trestu. Opatrovníkom môže byť len fyzická osoba, u ktorej nie je pochybnosť o nezáujatosti pre jej pomer k mladistvému, k obhajcovi alebo zákonnému zástupcovi mladistvého, a ktorá má vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v študijnom odbore sociálna práca, psychológia alebo právo alebo má uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou a nevykonáva režimovú činnosť v ústave alebo nemá nad mladistvým disciplinárnú právomoc. Rozhodnutie o ustanovení opatrovníka sa doručuje zákonnému zástupcovi mladistvého. Zákonný zástupca môže voči rozhodnutiu o ustanovení

opatrovníka podať do 15 dní od doručenia rozhodnutia o ustanovení opatrovníka sťažnosť. O sťažnosti rozhoduje osobitná komisia zriadená riaditeľom ústavu. Opatrovník je povinný vykonávať svoju funkciu v záujme mladistvého.

U mladistvého odsúdeného sa uplatňujú také spôsoby zaobchádzania, ktoré minimalizujú negatívne účinky izolácie od spoločnosti. Zaobchádzanie s mladistvým je zamerané najmä na zvyšovanie vedomia zodpovednosti, samostatnosti, získavanie kvalifikácie a pozitívneho vzťahu k práci, na vzdelávanie a rozvíjanie záujmovej činnosti. Na zvýšenie účinnosti zaobchádzania s odsúdenými dochádza k vnútornému členeniu v rámci toho istého stupňa stráženia. Takto rozčlenení odsúdení sú umiestnení do oddielov alebo skupín, ktorí sú spolu ubytovaní a spravidla sa podieľajú na plnení určených cieľov zaobchádzania. Pri určení vnútornej diferenciacii mladistvých sa vychádza zo vstupného psychodiagnostického vyšetrenia, pedagogickej a sociálnej diagnostiky, ktoré sa realizujú počas pobytu mladistvého v nástupnom oddiele. Diferenciačnú skupinu určí riaditeľ ústavu na návrh komisie zloženú z personálu ústavu z rôznych oblastí zaobchádzania. Mladistvým sa určuje diferenciačná skupina podľa: mentálnej úrovne; osobnostnej charakteristiky, výchovno-vzdelávacích, špeciálnych výchovno-vzdelávacích, reedukačných a resocializačných potrieb, správania odsúdeného a jeho prístupu k plneniu povinností a programu zaobchádzania, bezpečnostného rizika. V diferenciačnej skupine sa stanovuje štandardný reedukačný program zaobchádzania, intenzívny reedukačný program zaobchádzania alebo špeciálny výchovno-vzdelávací program určený podľa edukačných, reedukačných a resocializačných potrieb mladistvých.

Diferenciačná skupina so zmierneným režimom sa určí mladistvému, ktorý je pozitívne motivovaný na reedukačný a resocializačný proces, s aktívnym prístupom k plneniu programu zaobchádzania, motivovaný plniť si svoje povinnosti a správať sa v súlade s ústavným poriadkom.

Diferenciačná skupina so základným režimom sa určí mladistvému s neujasneným prístupom k plneniu programu zaobchádzania a k plneniu povinností, porušujúcemu ústavný poriadok menej závažným spôsobom, slabšie motivovanému na reedukačný a resocializačný proces.

Diferenciačná skupina so sprísneným režimom sa určí mladistvému, ktorý je nedostatočne motivovaný na reedukačný a resocializačný proces, s pasívnym, ľahostajným až odmietavým prístupom k plneniu programu zaobchádzania a k plneniu povinností, porušujúcemu ústavný poriadok závažnejším spôsobom.

V súvislosti s uplatňovaním disciplinárnych opatrení voči mladistvým, týmto nemožno uložiť disciplinárny trest umiestnenia do samoväzby; celodenné umiestnenie do uzavretého oddielu mu možno uložiť najviac na desať dní a disciplinárny trest umiestnenia do uzavretého oddielu v mimopracovnom čase najviac na 14 dní. Ak bol mladistvému opätovne uložený disciplinárny trest celodenného umiestnenia do uzavretého oddielu, možno s jeho výkonom začať najskôr po desiatich dňoch od vykonania tohto trestu. To neplatí, ak sa mladistvý dopustil disciplinárneho previnenia počas výkonu tohto disciplinárneho trestu a bol mu uložený takýto disciplinárny trest; v takom prípade možno mladistvého podrobiť disciplinárnemu trestu bez prerušenia najviac na 14 dní.

Návšteva mladistvých sa uskutočňuje raz za týždeň spravidla bez priameho dozoru príslušníka zboru vo vyhradenej miestnosti alebo na voľnom priestranstve v ústave. Ak sa v čase návštevy organizujú kultúrne a športové vystúpenia mladistvých, návštevníkom sa môže

povoliť účasť na nich; taktiež možno návštevníkom povoliť prehliadku určených priestorov ústavu.

Kultúrno-osvetová činnosť mladistvých je zameraná na zvyšovanie ich kultúrnej a vzdelanostnej úrovne, právneho vedomia, osvojovanie si mravných noriem a pozitívne formovanie občianskych postojov a morálky.

Zbor vo vlastnej pôsobnosti alebo v spolupráci so základným a strednými školami, uvedomujúc si dôležitosť zlepšovania predpokladov pre lepšie uplatnenie na trhu práce, vytvára podmienky k prístupu väznených osôb (osobitne mladistvým) k vzdelávaniu. Väzneným osobám sa podľa individuálnych možností a schopností umožní dokončenie základnej školy, absolvovanie rekvalifikačného kurzu, kurzu na zvýšenie alebo rozšírenie kvalifikácie, zaučenie alebo vyučenie vo vybraných učebných odboroch, štúdium na strednej škole. Negramotnému obvinenému a odsúdenému sa umožní, aby absolvoval kurz pre negramotných. Vzdelávanie sa spravidla organizuje tak, aby v súlade s osobitnými predpismi bolo ukončenie štúdia oficiálne uznané vydaním príslušného dokladu akreditovanou inštitúciou; z dokladu nesmie byť zrejmé, že väznená osoba ho získala počas výkonu väzby alebo výkonu trestu.

Ústav po dohode s príslušným orgánom štátnej správy v školstve, obcou alebo so samosprávnym krajom zabezpečuje povinnú školskú dochádzku mladistvým formou denného štúdia alebo doplnenie základného vzdelania formou denného štúdia v ústave aj mladistvým, na ktorých sa už povinná školská dochádzka nevzťahuje, ak o to požiadajú. Ak mladistvý splnil podmienky na štúdium na škole poskytujúcej stredné odborné vzdelanie alebo úplné stredné vzdelanie, umožní sa mu po dohode so školským orgánom študovať a individuálne sa pripravovať do školy alebo na praktický výcvik. Ústav v spolupráci so školským orgánom zabezpečuje pre mladistvých vyučenie a zaučenie v rôznych profesiách. Vzdelávanie sa spravidla organizuje v detašovanej triede základnej školy, strednej školy v ústave alebo sa zabezpečí individuálne vzdelávanie. Mladistvý môže pri kultúrno-osvetových aktivitách a návšteve školského zariadenia mimo ústavu používať vlastný odev. Účasť mladistvého na kultúrno-osvetových aktivitách a vzdelávaní, do ktorého bol zaradený, je povinná. Záujmová činnosť mladistvých sa vykonáva podľa ich individuálnych predpokladov, záujmov a resocializačných potrieb. Mladistvému sa umožní vybrať si, v ktorom záujmovom krúžku chce pracovať; pritom môže pracovať súčasne vo viacerých záujmových krúžkoch. Prehliadka výsledkov záujmovej činnosti mladistvých sa koná najmenej raz za šesť mesiacov.

Vzhľadom na vyššie uvedené, uvedomujúci si, že tieto popisované metódy, formy a prostriedky zaobchádzania s mladistvými sa primárne vzťahuje na odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody, s cieľom zvyšovania počtu a rozširovania možností zmysluplných aktivít aj mladistvým obvineným, je odporúčanie Výboru CPT k bodu č. 69 zahrnuté v rámci koncepcie v úlohe č. 4.3.3, a to: „*Vytvoriť štandardy programu cieľavedomých aktivít s obvinenými mladistvými zameraného na minimalizáciu negatívnych dôsledkov obmedzenia osobnej slobody na osobnosť mladistvého.*“

V súvislosti so základným sociálnym právom väznených osôb na stravovanie je vzhľadom na fyziologické potreby mladistvých oproti dospelým väzneným osobám stanovený vyšší peňažný limit na prípravu stravy. V tomto kontexte bol v roku 2014 Kanceláriou verejnej ochrankyne práv zrealizovaný prieskum, z ktorého vyplynula potreba prehodnotenia množstva stravy podávanej mladistvým, resp. zvýšenia peňažného limitu na prípravu stravy. Na základe uvedeného boli okrem iného zabezpečené celoplošné merania a analýza stavu výživy. Z vykonanej analýzy stavu výživy bolo konštatované, že po priemernom polročnom pobyte v ústavoch malo 93 % väznených mladistvých osôb, výživové

parametre v rámci širšej normy, čo zodpovedá priemeru v bežnej populácii, pričom päť väznených osôb malo výživové parametre vyššie ako 90 % zdravej populácie a dve väznené osoby mali výživové parametre nižšie ako 90 % zdravej populácie. Bližšou analýzou bolo preukázané, že priemer stavu výživy bol na konci sledovania porovnateľný s celkovým súborom, t. j. výživové parametre boli v rámci širšej normy. Všetci mladiství, ktorí pri nástupe do výkonu väzby alebo výkonu trestu odňatia slobody mali neuspokojivý stav výživy, zvýšili svoju telesnú hmotnosť na normálne hodnoty. Z uvedeného vyplynulo, že kalorická adekvátnosť výživy mladistvých v ústavoch na Slovensku je primeraná a pôsob stravovania je dostatočný. Napriek týmto skutočnostiam, v záujme skvalitnenia podmienok racionálnej výživy mladistvých, ako osobitnej skupiny väznených osôb vo vývoji, bol aj s ohľadom na možnosti rozpočtu zboru navýšený peňažný limit na prípravu stravy pre mladistvé väznené osoby o 10 % s účinnosťou od 1. januára 2015 a boli prijaté ďalšie organizačné a vecné opatrenia v oblasti prípravy a výdaja stravy pre túto skupinu väznených osôb.